משנה · ראשונים · רמב״ם · סדר נשים

רמב"ם על משנה סוטה

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רמב"ם על משנה סוטה

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רמבם-על-משנה-סוטה/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 6
משנה ג 6
משנה ד 6
משנה ה 7
משנה ו 7
משנה ז 7
משנה ח 8
משנה ט 8
פרק ב 8
משנה א 8
משנה ב 8
משנה ג 8
משנה ד 9
משנה ה 10
משנה ו 10
פרק ג 11
משנה א 11
משנה ד 11
משנה ו 12
משנה ז 12
משנה ח 12
פרק ד 13
משנה א 13
משנה ב 13
משנה ג 13
משנה ד 13
משנה ה 14
פרק ה 14
משנה א 14
משנה ב 14
משנה ג 15
משנה ד 15
משנה ה 15
פרק ו 15
משנה א 15
משנה ב 15
משנה ג 16
משנה ד 16
פרק ז 16
משנה א 16
משנה ב 17
משנה ה 17
משנה ו 17
משנה ז 17
משנה ח 18
פרק ח 18
משנה א 18
משנה ג 19
משנה ד 19
משנה ה 19
משנה ו 19
משנה ז 19
פרק ט 20
משנה א 20
משנה ב 20
משנה ג 20
משנה ד 20
משנה ה 21
משנה ו 21
משנה ז 21

משנה ח 21
משנה ט 21
משנה י 22
משנה יא 23
משנה יב 23
משנה יג 23
משנה יד 23
משנה טו 24

פרק א

משנה א

המקנא לאשתו ר' אליעזר אומר מקנא לה על פי שנים כו': הקנוי הוא המניעה מהדברים הדומים להביא החשד וצריך שימנענה וימחה בידה בפני ב' עדים ואם נסתרה אח"כ בפני ב' עדים נאסרה עליו עד שישקנה מי המרים כמו שיתבאר ודע שאדם חייב לקנאות על אשתו ויקנא לה ולא יפשע בה וכן אמרנו וקנא את אשתו חובה ואמרו אין אדם מקנא את אשתו אא"כ נכנסה בו רוח טהרה ובאיסור האשה על בעלה ג' חלקים החלק הראשון שיקנא לה בפני שני עדים ואח"כ תסתר בפני שנים כמו שיתבאר הרי היא אסורה עליו עד שתשתה מי המרים ותבריא ואז תהיה מותרת והיום שאין לנו מי המרים אסורה עליו לעולם והוא מה שאמרו והאידנא ליכא מי סוטה למיבדקה ואסר לה איסורא דעלמא ותצא בלא כתובה בלא ספק. והחלק השני שיקנא לה בפני שנים ואח"כ זינתה בעד אחד עם עדי סתירה כמו שיתבאר הרי היא אסורה עליו איסור עולם ואין משקין אותה מי המרים אחר שיש שם עד בטומאה אלא תצא בלא כתובה וראיה לזה שהעיקר אצלנו שכל מקום שאמרה תורה עד אמנם הכוונה בו עדות שהוא משני עדים כמו עד שקר העד גבי עדים זוממין ולא תתקיים הזמה אלא בשני עדים כמו שיתבאר במסכת מכות וזה יסוד שבכל מקום שאמרה תורה עד הכוונה בו שני עדים ואמר בסוטה ועד אין בה והיא לא נתפשה ר"ל שאין עליה שני עדים כמו שאמרנו אלא עד אחד ועם כל זה לא נתפשה ר"ל שזינתה בלא אונס ונתפרסם הדבר נאסרה עליו ואינה שותה והוא ענין מה שאמרו והיא לא נתפשה הא נתפשה אסורה. והחלק הג' שלא נקדם לה קנוי אבל העידו עליה עדים שראו שזינתה הרי היא אסורה ותצא שלא בכתובה אבל אם העידו עליה שני עדים בסתירה ולא נקדם לה קנוי או שהעיד עליה עד אחד שראה שזינתה אינה אסורה עליו ולשונם זינתה אשתו בעד אחד הוי דבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים ואמרו גם כן טומאה בעלמא בלא קנוי ובלא סתירה מנלן דלא מהני עד אחד נאמר כאן דבר ונאמר להלן דבר וכו' ר"ל נאמר כאן מצא בה ערות דבר ונאמר על פי שנים עדים יקום דבר. וראיית הזנות לפי תורתנו כמו שאודיע והוא שיעידו על תכונת הענין והוא מה שאמרו במנאפים עד שיראו מנאפים ואינו צריך שיעידו כמכחול בשפופרת ושמור אלו העיקרים כולם והבינם. והלכה כרבי יהושע:

משנה ב

כיצד מקנא לה אומר לה בפני שנים אל תדברי כו': זאת ההלכה נכללת על שני מינין מהקנוי אחד מהם קנוי אמיתיה והוא שרמזנו [עליו] בהלכה הנקדמת והאחד הוא שמנעה מלדבר עם איש פלוני בפני שנים ואחר כך ראה אותה מדברת עמו בפני שנים הרי זה אינו קנוי ואינה אסורה על בעלה ולא תאסר בתרומה אם היתה ישראלית אשת כהן וכן כשנסתרה עמו בפני שנים לא תאסר עליו ג"כ אחר שלא מנעה אלא מן הדבור אבל אם אמר לה בפני שנים אל תסתרי עם איש פלוני זהו הקנוי הגמור הרמוז אליו ואם ראה אותה אח"כ מדברת עמו לא תאסר גם כן אבל היא מותרת לביתה ר"ל לבא עליה ואם נכנסה עמו לסתר בפני שנים ושהתה כדי טומאה ושיעור זה מן הזמן כשיעור לצלות ביצה של תרנגולת באש בינונית וכדי לגמעה אחר שנצלית ואז תאסר על בעלה ואינו מותר לה לאכול בתרומה עד שתשתה מי המרים ולפיכך אם מת בעלה קודם שישקנה חולצת ולא מתייבמת וזה למה שאמרה התורה באדם שמצא באשתו ערות דבר דומה לזה הענין ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר ואמרו לאחר ולא ליבם ולכך לא תתייבם ועכ"פ צריכה חליצה לפי שהיתה צריכה גט מבעלה ולכך אנו מצריכין אותה חליצה ואז תהיה מותרת לשאר בני אדם.

משנה ג

ואלו אסורות מלאכול בתרומה האומרת כו': **כיצד עושה לה מוליכה לב"ד שבאותו מקום כו'**: מה שאמרו ושבאו לה עדים שהיא טמאה ר"ל אחר ששתתה מי המרים אבל קודם שתיית מי המרים הרי זה מבואר ומה שחייב שמי המרים אינן ממיתין אותה לפי שמי המרים אינן ממיתין אלא כשאין עדות כשזינתה בשום פנים אבל אם יש עדים שזינתה ואפילו היו במדינת הים אינן ממיתין אחר שהעדים יגידו מעשיה ותתגרש והוא מה שאמרו והיא נטמאה טומאה דליכא שידע בה ר"ל שאין שם מי שיתאמת בזנותה אלא היא עצמה מיד ממיתין אותה מי המרים. ומה שהצריכו תלמידי חכמים לפי שהם יודעים ההתראה וימנעוהו שלא להתקרב עמה ור' יהודה אומר אחר שבעלה נאמן כשהיא נדה שהוא איסור כרת לא יהיה נאמן על איסור לאו וחכמים אומרים לקלות האיסור מתגבר עליו יצר הרע ואין הלכה כר' יהודה.

משנה ד

היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלים כו': כתוב בתורה בפרשת סוטה ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת ואמר בזקן ממרא על פי התורה לפיכך כמו הזקן ממרא בב"ד הגדול כמו שנתבאר מלשון התורה כפי שנבאר בסנהדרין כמו כן הסוטה בבית

דין הגדול. ומאיימין עליה יתבאר איום עדי נפשות בפרק ד' מסנהדרין (הלכה ה'). וענין שאינה כדי לשומען שא"א שיהיו נמצאים באנשי ביתה ובמשפחתה בזכרון אלו הדברים שיאמר לה מעשי תמר ויהודה והענין שבא בראובן ומן הדומה לזה ממה שיש במקרא זה כולו לאיים עליה:

משנה ה

אם אמרה טמאה אני שוברת כתובתה ויוצאת כו': מה שאמר מעלין אותה לשער המזרח ר"ל מעלין אותה ומורידין כדי שתתייגע אולי תודה לפי שהיא בשער המזרח לפיכך אי אפשר להעלותה אלא על הדרך שזכרנו ואם היתה כתובתה מצויה קורעין אותה ואם לא היתה מצויה תכתוב שובר והיא המחילה. ונקרעו שנקרעו באורך. ונפרמו שנקרעו מן הצדדין בהן. וסותר אם שערה שיתיר גדולי שער ראשה ויפרוש אותם ורבי יהודה אומר שמא תצא נקיה וישחקו בה פרחי כהונה וחכמים מקפידין בנוולה ובגנותה. והלכה כחכמים:

משנה ו

היתה מתכסה בלבנים מכסה בשחורים כו': בארו בתוספתא אם הבגדים שחורין היו מיפין אותה מלבישין אותה בגדים שמגנין אותה ויעלה על הדעת שמגנין אותה בבגדיה ומניחין עליה תכשיטין שזה גם כן גנאי למיעוט השתתפותם ודמיונם למדנו שאין דרך להניח לה תכשיט. ופירוש קטליות ענקים והם חרוזי זהב מכניסין אותם לחוט ועונקים בהם הצואר. נזמים הם תכשיטי האף. טבעת ידוע. וניוול הוא לפי הלשון הגיעול והגנאי. ומה שאמר הרוצה לראות ר"ל האנשים אבל הנשים מחוייבות בהכרח שיהיו מצויות שם והוא מה שאמרו נשים חייבות לראותה שנאמר (יחזקאל כ"ג:מ"ח) ונוסרו כל הנשים. וענין לבה גס בהן רגיל שהיא יש לה נחת רוח כשהיא רואה למי שמכרת. ואם אין שם חבל מצרי באיזה חבל שיזדמן לפי שהכוונה בזה כדי שלא ישמטו בגדיה אחר שנקרע השפה שלהם ובירושלמי פירשו למה חבל מצרי שעשתה מעשה מצרים:

משנה ז

במדה שאדם מודד בה מודדין לו כו': קשטה ענין הקשוט ידוע. והמקום ניוולה הוא מה שנקדם מגילוי ראשה וסתירת שערה וקריעת בגדיה וקשירתה בחבל. היא גלתה עצמה רומז שהיתה יושבת בפתחי הבתים ומיעוט היותה נסתרת מן האנשים עד שחשדה בעלה עם מי שחשדה ועונשה בזה שתהא מגולה לעיני האנשים והנשים והוא מה שאמרו המקום גילה עליה וכמו כן באר הגמרא תלקה הירך תחילה ואח"כ הבטן כשהיה מארר אותה הכהן והוא אמרו בתת ה' ירכך נופלת ואת בטנך צבה. ואמרם ושאר הגוף

לא פלט ר"ל ששאר אברי גופה אינם פלטים מן החולי אלא מגיע לכולם הנזק אבל הירך תחלה ואח"כ הבטן ואח"כ האברים כמו שנתבאר:

משנה ח

שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו כו': הלך אחר עיניו רומז למה שהיה לוקח מן הנשים הישרות בעיניו יופיין וזה כולו מבואר בפסוקי המקרא:

משנה ט

וכן לענין הטובה מרים המתינה למשה שעה אחת כו': וכן רצונו לומר דמיון השכר לא בשוה לפי שהשכר יותר לפי שהיא המתינה שעה אחת והמתינה לה שכינה שבעת ימים כמו שנתבאר.

פרק ב

משנה א

היה מביא את מנחתה בתוך כפיפה מצרית כו': כדי ליגעה כדי שתיעף כדי שתודה ולא תשתה מי המרים. ר"ל במה שאמר תחילתן בכלי שרת הראויין לכלי שרת כלומר כלים של כלי זהב ושל כסף לפי שכל המנחות אמנם באות בכלי זהב וכסף ואז נתנות בכלי שרת. ומה שאמר כל המנחות טעונות שמן ולבונה אינו רוצה לומר שזאת המנחה הפך כל המנחות בכל אחד מאלו שתי המעשים אבל ר"ל שהיא הפך המנחות בכל ענינם לפי שמנחת חוטא ואם היא בלא שמן ולבונה הרי היא נעשית מסולת חיטין ומנחת העומר אם היא מן שעורים הרי היא גרש וטעונה שמן ולבונה וכבר נכלל בה האפשריות כולם:

משנה ב

היה מביא פיילי של חרס חדשה ונותן לתוכה כו': פיילי של חרס כלי שהוא מחרס וצריך שיהיה זו הכלי שלא ישתנה שנוי הרבה באורך הזמן. ומה שאמר חדשה שלא נעשה בהם מלאכה כלל ואפי' בדבר מועט כגון כלי חרס של מצורע שנאמר בו אל כלי חרס על מים חיים מים ואמרו מה חיים שלא נעשה בהם מלאכה אף כלי שלא נעשה בה מלאכה. ואין הלכה כר' יהודה:

משנה ג

בא לו לכתוב את המגילה מאיזה מקום הוא כותב כו': תנא קמא אומר שהוא כותב אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך וגו' לפי שאלו הפסוקים אע"פ שאין בהם קללות מ"מ משמעותן קללות כי מה שאמר אם לא שכב הנקי ואם (לא) שכב לא הנקי ועל דרך ההקש הנעשה בתורה ואלו הם קוראים אותם קללות הבאות מחמת

ברכות אבל מה שאמר והשביע הכהן את האשה היא צוואה וכולם חולקין בפירוש מה שכתב וכתב האלות האלה ת"ק אומר (האלה) [האלות] לרבות קללות הבאות מחמת ברכות האלה למעוטי צוואות ור' יוסי אמר את לרבות הצוואות ולכך אומר אינו מפסיק אלא כותב וכותב ג"כ והשביע הכהן ור' יהודה אומר [האלה] [האלות] למעוטי קללות הבאות מחמת ברכות ולכך אינו כותב הפסוק כולו והוא והשביע [אותה] הכהן:

משנה ד

אינו כותב לא על הלוח ולא על הנייר כו': לא יקשה עליך זה המאמר עם מה שאמרנו בפרק שלישי דיומא (דף ל"ז.) אף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה בה לפי שזאת הפרשה הכתובה בלוח של זהב אמנם היתה כדי לכתוב ממנה פרשת סוטה על הספר כמו שנזכר ולא נצטרך להביא ס"ת לכתוב ממנו כשהיתה אצלנו סוטה וכבר בארו בגמרא (שם) שפרשת סוטה שהיתה כתובה על לוח של זהב היתה כתובה כך והטעם בזה שאינו מותר אצלנו לכתוב פסוק מן התורה על הסדר בשעה אחת אלא בספר לפי תנאי הכתיבה המבואר בספר תורה תפילין ומזוזה אבל על הלוחות אין כותבין אלא תיבה תחת תיבה או שתי תיבות תחת שתי תיבות ומשלים דף אחת ויתחיל דף אחרת על הצורה אשר בארנו וכשהיה הכהן כותב ספר מזה הלוח יכתוב כתיבה ישרה וממה שצריך שתדעהו מה שאמרו מגלת סוטה שכתבה בלילה פסולה לפי שנאמר את כל התורה הזאת ואמר על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט ולא יהיה המשפט אלא ביום כמו שבארנו בר"ה (פ"ג הל' א') ואמרו כתבה למפרע פסולה לפי שנאמר האלה כמו שהיא מסודרת ואמרו כתבה קודם שתקבל עליה שבועה פסולה לפי שנאמר והשביע וכתב ואמרו כתבה אגרת פסולה בספר אמר רחמנא כתבה על שני דפין פסולה ספר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה ספרים. ומה שאמר כאן שהיא לא תכתב אלא בדיו ונתן טעם לזה כתב שהוא יכול להמחק ובכ"מ שאנו מצריכין כן בספרי תורה וזולתם שלא יכתבו אלא בדיו ראיה שספרי תורה ג"כ צריך שיהיו כתיבתם כתב שהוא יכול להמחק ולכך ראיתי בא"י מרחיקין כתיבת ספרי תורה באחת ממיני הדיו נקרא בערבי חיב"ר אלא בדיו ממש ומי שהורה להם בכך אינו אצלי אלא טועה הרבה מאוד שאומר שספרי תורה הכתובים באלחיב"ר פסולות מפני שאינם נמחקות והנה טעה בפסק ההלכה שהוא לא ידע הדרכים שמתקיים בהם פסק ההלכה מן הגמרא שהדבר האחרון הבא בגמרא בזה הענין הוא מה שאמרו בכל מטילין קנקנתום חוץ מפרשת סוטה שבמקדש ואחר שהדבר היא כך אין אצלנו מה שיאסר כתיבתו באלחיב"ר אלא מפרשת סוטה שבמקדש בלבד למה שאמר ומחה כמו שאמרנו. וממה שראוי שתדעהו מה שאמרו צריך

שיתן מר לתוך מים דאמר קרא מי המרים שמרים כבר כלומר שהוא מטיל במים מה שימר טעמם ואז תמחק בהם הפרשה: אמר המעתיק ראיתי לבאר בכאן מהו חיב"ר ומה הוא דיו כפי שפירשו אותו הגאונים בחבוריהם כדי שיתבאר למי שאינו יודע זאת המלה וענינה מה בין החיב"ר והדיו. החיב"ר הוא הדיו של עפצים ומטילין בתוכו הקנקנתום והוא מין ממיני העפר המשחיר ואינו נמחק וכ"כ ר"ח ז"ל וכן רבינו יעקב שדיו סתם אין בו עפצים. והדיו הוא הנעשה מפחם הגפנים ומעשן השמנים אבל אין בו עפצים וקנקנתום כלל והוא קרוב לימחק לפי שהעפצים והקנקנתום מעמידין הדיו ואינו יכול להמחק וכן כתב הרב המחבר ז"ל בהלכות תפילין ומזוזות וספר תורה (פ"א הלכה ד') וזה לשונו אם כתב שלשתן במי עפצא וקנקנתום שהוא עומד ואינו נמחק כשרים ועוד כתב (שם) על מעשה הדיו שורהו במי עפצא שאם תמחקנו לא ימחק ראיה שהדיו שאינו נמחק הוא העשוי מן העפצא והקנקנתום הנקרא חיב"ר והדיו הנמחק הוא שאין בו לא עפצא ולא קנקנתום ע"כ:

משנה ה

על מה היא אומרת אמן אמן על האלה כו': זאת המשנה לרבי עקיבא שאמר שומרת יבם ערוה וכבר נתפרסם לו זה הדעת במקומות מיבמות ולפיכך אם זינתה אסורה על יבמה ולכך היה צריך שיתנה עמה שלא זינתה שומרת יבם ואין הלכה כר"ע אלא פסק ההלכה שומרת יבם שזינתה מותרת ליבמה ולפיכך אין צריך להתנות עליה כשהיתה שומרת יבם ור"מ אומר שהיא נשבעת על העתיד לבא ולפיכך כל זמן שזינתה מכאן ולהבא תמות והשם הוא היודע:

משנה ו

הכל שוין שאין מתנה עמה לא על קודם שתתארס כו': ממה שצריך שתדעהו שכל מי שגירש אשתו וזנתה אח"כ אינה אסורה עליו להחזירה ואם קבלה קידושין מאחר נאסרה עליו אף על פי שלא נבעלה לפי שלא תלה הדבר בבעילה ואמנם תלה אותו בקידושין אמר ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר ולא אמר ובעלה איש אחר ודע זה ושומרהו:

פרק ג

משנה א

היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית כו': נאמר בקרבן שלמים ידיו תביאנה ונאמר בסוטה ולקח הכהן מיד האשה לפיכך כמו שיש בשלמים תנופה בבעלים ובכהן כמו כן במנחת סוטה. ואין הלכה כרבי שמעון:

משנה ד

אינה מספקת לשתות עד שפניה מוריקות כו': **ר' שמעון אומר אין זכות תולה במים המרים כו'**: מה שאמר אין מספקת לשתות וכו' הוא דברי ר"ע לפי שהוא סובר ג"כ מקריב מנחתה ואח"כ משקה כמו שאומר ר"ש ואינה הלכה ומה שאמר יש לה זכות ר"ל זכות תורה ואע"פ שהיא אינה מצווה בכך לפי שאין מצות ת"ת אלא על האנשים שנאמר ולמדתם אותם את בניכם בניכם ולא בנותיכם. ואמרו מלמדה תפלות הוא דברי הבאי ודברי משלים. וענין מאמר רבי יהושע הוא שהאשה רוצה באיש זנאי מאנשי השקר ואפי' שאינו נותן לה אלא קב בכל יום למזונותיה יותר מאדם חסיד פרוש מן העבירות ואפי' שנותן לה תשעה קבין בכל יום חסיד שוטה אמרו בגמ' שענין זה הוא (המדבק) [המרבה] בניוול ומדקדק על עצמו עדש הוא כבד בעיני בני אדם ויעשה מעשים שאינם מחוייבים כאילו הוא שוטה בחסידותו ואמר בגמ' שבת ירושלמי מי שהוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט. ורשע ערום אנשי התחבולה וזה שהחכמים קוראין עצמן פרושין להיותם מופרשין מבני אדם שיש להם חסרונות והמדות הפחותיות והרדיפה אחר תאות העולם והם מוחלין לשכר העולם הבא ולמדות המעלות ויש מבני אדם שמתפארים ומראין לבני אדם שהוא פרוש מן המעשים המגונים ומן המדות הפחותיות והוא מתבודד בהן בעצמו ואמנם נפרש מהם לכוונה מכוונות העולם וכן אמרו רבותינו ע"ה שבעה פרושים הם ומנו בהם כל מי שיתפאר ביהרות לסבה מסבות העולם כדי שיכבדוהו העם או בשביל שלא יאבד הבורא ממונו ויפסיד ענינו ואין אצלם פרוש אמיתי אלא עובד מאהבה כמו אברהם אבינו והששה הם גרועין והם מוסיפין בחיוב ומפליגין בחניפות כדי שיגנבו דעת הבריות וכינוי התוספת שלהם והכבדות שנוהגין בתורה בלשון מכות ואמרו מכות פרושין. ומה שאמר מבלי עולם או מכלי עולם שאלו הדברים מפסידין מציאות האדם. ומדהה לפי לשונם הוא הגוון החסר שאינו בתכלית הלובן ואין לו זוהר ולא בריקות וזה הרבה במסכת נגעים וענין אומרו בכאן מדהה שאתה מחשיך אורם ותסיר זהרם מעיני בני אדם. ומתנוונת שתחלה בחולי השחפת ונעשית כחושה. וכבר

אמרתי פעמים רבות כשיש מחלוקת בין החכמים בסברת אמונה אין תכליתו מעשה מן המעשים שאין אומרים שם הלכה כפלוני. ואין הלכה כבן עזאי:

משנה ו

נטמאת מנחתה עד שלא קדשה בכלי כו': מנחת סוטה אמנם מביא בעלה וכשהיה בעלה כהן חייב בשריפת זאת המנחה כולה לפי שנאמר וכל מנחת כהן כליל תהיה:

משנה ז

בת ישראל שנשאת לכהן מנחתה נשרפת כו': נאמר בתורה וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל ובא בקבלה כהן ולא כהנת ונאמר ולא יחלל זרעו בעמיו זרעו מתחלל והוא אינו מתחלל וענין אינו מתחלל שאינו נעשה חלל לעולם אבל הוא פסול כל זמן שהוא עומד עם זאת האשה שעשאה חללה כגון כהן שנשא גרושה כיון שבא עליה נעשית חללה כמו שנבאר במסכת קידושין (פ"ד הלכה ו') בין שהיתה כהנת ולויה או ישראלית ומה שאמר בכהן כהנת מתחללת אין ענינו שכהנת בלבד תהיה חללה ואמנם ענינו שהיא מתחללת בכלל מי שתתחלל וכשהיתה זאת האשה חללה תעמוד חללה לעולם בין שמת בעלה או גרשה וזה הכהן כל זמן שהוא עמה הוא פסול לעבודה ואם גרשה ונדר שלא ישא אשה בעבירה כמו שיתבאר בפרק שביעי מבכורות (הלכה ז') חוזר לכשרותו ולשון ספרא להחלו בזמן שהוא נוהג מנהג זה הרי הוא חולין וכתוב בתורה אמור אל הכהנים בני אהרן ולא בנות אהרן אבל קדשי הקדשים והם החטאת והאשם כמו שקרא אותם התורה קדשי קדשים מבואר בתורה כל זכר בכהנים יאכלנה:

משנה ח

מה בין איש לאשה האיש פורע ופורם כו': כתיב בתורה והצרוע אשר בו הנגע יכבס בגדיו וגו' ואמר איש צרוע הוא וגו' לפיכך לא יהיה דין פריעה ופרימה אלא באיש צרוע ואמנם אלו השני דינין שייחד האנשים בהם ולא הנשים בענין הנזירות היא הלכה למשה מסיני אין רמז להם בלשון התורה וכבר בארנו זה בסוף פרק רביעי מנזיר ונאמר בתורה כשמשיא האב את בתו ואמר אבי הנערה אל הזקנים וגו' ואמר וכי ימכור איש את בתו לאמה ואמר וסקלתם אותו באבנים ובא בקבלה אותו ולא כסותו הא אותה בכסותה ואמר ותלית אותו על עץ ובא בקבלה אותו ולא אותה וכמו כן נאמר בגנב ונמכר בגניבתו:

פרק ד

משנה א

ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כו': עוד יתבאר לך כשאדם בעל אחר שהגדיל בעילה אסורה אי זה איסור שיהיה המים המאררים אין עושין רושם באשתו. לפיכך אלמנה לכה"ג והדומה לה בשנתבאר עליהם הקנוי והסתירה כמו שבארנו יוצאת בלא כתובה לפי שיש להן כתובה ואף על פי שנשואיהן באיסור כמו שנתבאר בסוף פרק אחד עשר מכתובות:

משנה ב

ואלו לא שותות ולא נוטלות כתובה כו': בית שמאי סברי שטר העומד לגבות כגבוי דמי וכאילו תגיע זה הממון לידה ולפיכך נוטלת כתובתה לפי דעתם:

משנה ג

מעוברת חבירו ומינקת חבירו לא שותות כו': רבי מאיר סבר מי שנשא מעוברת חבירו ומינקת חבירו יוציא ולא יחזיר עולמית ולפיכך הוא אצלו עובר עבירה כמו ישראל שנשא נתינה והדומות לה ולפיכך לא ישקה אותה וחכמים אומרים שיגרשנה עד תשלום זמן הנקה והוא כ"ד חדשים כמו שבארנו בגיטין (פ"ז הלכה ו') חוץ מיום שנולד ומיום שנתארסה בו ויחזיר. ור' אליעזר אומר מה שכתוב בתורה ונקתה ונזרעה זרע רוצה לומר תיקון זריעה שתלד בריוח אם היתה מנהגה שתלד בצער או תלד זכרים אם היתה מנהגה שתלד נקבות לפיכך לפי דעתו איילונית וזקנה שותות ואם תאמר שבעלה עמה באיסור מפני שהוא נמנע מפריה ורביה ולא ישקנה מזה הטעם הרי זה אינו אמת שהוא יכול לישא אשה אחרת וחכ"א ונקתה ונזרעה זרע את שראויה להזריע ואין הלכה כרבי אליעזר והלכה כחכמים.

משנה ד

אשת כהן שותה ומותרת לבעלה אשת סריס כו': שמא יעלה על הדעת אשת ישראל כשזינתה באונס שהיא מותרת לבעלה היא שותה ותהיה מותרת לבעלה אבל אשת כהן שזינתה באונס שהיא אסורה עליו היה לנו לומר שלא תהיה מותרת לו אחר שתשתה שמא באונס זינתה ולכך הוצלה והיא אסורה עליו ולכך למדנו שהיא שותה ומותרת לבעלה וכמו כן אשת סריס ואע"פ שאין לו שכיבה. ומה שאמר על ידי כל העריות מקנאין שמא יעלה על דעתינו שהוא אם קנא לה עם אחיה או אביה או אחד מן העריות הדומין להם אינו קנוי לפי שאמר ונטמאה ב"פ ובא בקבלה טומאה לבעל טומאה לבועל לפיכך

האיש שהיא אסורה עליו בזה הזנות הוא שתשתה על ידו אבל זה האיש שהוא אסור עליה לעולם קודם זה הקנוי הרי זה אינה שותה בשבילו לכך למדנו שהוא משקה אותה וקטן הוא פחות מבן תשע שנים ויום אחד כמו שנתבאר ביבמות (פ"י הלכה ז') ומי שאינו איש ר"ל בזה בהמה למה שנאמר ושכב איש אותה פרט לקטן ולבהמה:

משנה ה

ואלו שב"ד מקנין להן מי שנתחרש בעלה כו': רבי יוסי אומר כל מי שיקנא ישקנה לפי שנאמר וקנא והביא [אולי צ"ל והביא האיש ואז יש להבין כוונתו] ואין הלכה כרבי יוסי. ומה שצריך שתדעהו שאם היה בעלה סומא לא היה משקה אותה שנאמר מעיני אישה וכמו כן אם היתה היא חגרת או שאין לה ידים או אלמת אינה שותה לפי שנאמר והעמיד את האשה ונתן על כפיה ואמרה האשה ונאמר גם כן אשה תחת אישה מתחייב מזה שיהיה כל מה שימנענו מלהשקותה ימנענה גם כן מלשתות וכן מה שימנענה מלשתות ימנענו מלהשקותה לפיכך אם היתה סומא או היה הוא חיגר או שאין לו ידים או אלה אינה שותה אבל בכל זאת יוצאות שלא בכתובה:

פרק ה

משנה א

כשם שהמים בודקין אותה כו': בודקין אותו ר"ל בזה שימות מי שזנה עמו כמו שתמות היא כששותה ואין בין רבי ובין ר"ע מחלוקת בדין ואמנם חולקין בראיית הדין וסבת מחלוקתם וראיית כל אחד מהם נכונה לפי שיטת הגמרא ולא נזכיר מהם בזה המקום כדי שלא יאריך הדבור ותמעט התועלת.

משנה ב

בו ביום דרש ר"ע וכלי חרש אשר יפול מהם כו': השרץ מאבות הטומאות וכשנפל לאויר כלי חרס ואפילו שלא נגע בגבו נטמא זה הכלי כמו שיתבאר בפרק שני מכלים ויחזור זה הכלי ראשון לטומאה והאוכל שבו שני לטומאה מפני שנטמא בכלי שהוא ראשון ואמר שכל מה שיש בזה הכלי שהוא שני כמו שבארנו יטמא זולתו ר"ל שהוא יטמא אוכל אחר הרי למד על ככר השני שהוא מטמא את השלישי ולדעת ר"ע שני עושה שלישי בחולין ואינה הלכה אלא אין שני עושה שלישי בחולין אלא בתרומה ויתבארו אלו העקרים כולם וראיותם במקומם מסדר טהרות. ובכ"מ שאומר במשנה בו ביום ר"ל בו ביום שהשיבו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה:

משנה ג

בו ביום דרש ר"ע ומדותם מחוץ לעיר כו': ר"ע סבר שאיסור תחומין מדאורייתא ואמר שהם מפורשות בפסוק ור"א אומר תחומין מדרבנן ר"ל שאין להם גדר אלא שיעור תחום שבת דרבנן. והלכה כר"א בנו של ר' יוסי הגלילי שאומר תחומין דרבנן:

משנה ד

בו ביום דרש ר"ע אז ישיר משה ובני ישראל כו': רבי נחמיה אומר כי מה שאמר ויאמרו ראיה שכולם היו אומרים ביחד השירה אלא שמשה היה מתחיל בדבור תחילה לבד כמו שעושה שליח ציבור בקריאת שמע ור"ע אומר ראשי פרקים בלבד היו אומרים אחריו כמו שעושין בקריאת ההלל:

משנה ה

בו ביום דרש ר' יהושע בן הורקנוס לא עבד איוב את הקדוש ברוך הוא כו': לו אפילו שהוא כתוב באל"ף הנה הוא מורה לפעמים על הין ואפילו שהוא כתוב בוי"ו הרי הוא מורה על הלאו לפעמים וכבר זכר טעם זה המדבר באותיות הנח ולפיכך מה שאמר לא איחל לא היה כתיבתו אצלו באל"ף או בוי"ו ממה שיסור הספק בין הלאו וההין. ואמר בשביל ר"ע תלמידך לרוב מעלתו לפי שר"ע תלמיד רבי אליעזר בן הורקנוס ורבי אליעזר תלמיד רבן יוחנן בן זכאי ולא חשש לזה השיעור בר' יהושע בן הורקנוס אבל אמר תלמיד תלמידך כמו שהיה:

פרק ו

משנה א

מי שקנא לאשתו ונסתרה אפילו שמע מעוף כו'. אמר ר' אליעזר ואפילו שיש לו ראיה מצפצוף העוף שהיא נבעלה אינו מותר לו להשקותה ולא להשאר עמה אבל הוא נפטר שיוציא ויתן כתובה ור' יהושע אומר עד שישמע הטוות ללבנה והוא בתכלית הפרסום והעסק בדבר בני אדם עד שידברו בדבריהן ויאמר פלונית שקנא לה עם פלוני ונסתרה עמו כבר זנה עמה אז יוציא ויתן כתו' והלכה כר' יהושע:

משנה ב

אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת כו': אמנם נאמנים פסולי עדות לפוסלה מכתובתה כמו שזכר או הנשים השונאות אותה שלא תשתה כשהעידו בראית הזנות אחר הקנוי והסתירה בעדים לפי מה שבארנו בתחילת המסכתא:

משנה ג

שהיה בדין ומה אם עדות ראשונה כו': עדות הראשונה עדות סתירה אחר הקנוי כמו שנקדם וכבר בארנו בתחילת המסכת שלא תתקיים אלא בשנים עדים ושהיא אסורה אחר הסתירה על בעלה עד שתשתה מי המרים ואין זה איסור עולם. ועדות האחרונה היא עדות טומאה וכבר בארנו בתחילת המסכת שתתקיים בעד אחד ותאסר עליו לעולם וכבר בארנו ראיה לזה והוא מה שאמר ועד אין בה רוצה לומר אין שם עדות שלימה אבל יש שם עד אחד בלבד שהוא קצת עדות ואמר והיא לא נתפשה רוצה לומר שאינה אנוסה ולכך היא אסורה לעולם לפי שסלוק התפיסה מחייב האיסור והראיה שיהיה עד עדות ואין הכוונה בעד אחד ממה שאמר לא יקום עד אחד ואילו היה גם כן עד מורה על האחד לא היה צריך שיפרש אותו באחד וזה שאנו אומרים שעד אחד נאמן בסוטה לפוסלה מכתובתה ולא תשתה אמנם הוא כשנקדם הקנוי והסתירה כמו שבארנו בתחילה המסכת וכבר זכרנו שערות דבר הוא גם כן דבר זמה:

משנה ד

עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת כו': מה שאמר עד אחד אומר נטמאת ועד אחד אומר לא נטמאת היתה שותה בתנאי שיעידו שניהם כאחד אבל אם אמר עד אחד נטמאת ואח"כ בא אחר אחריו ואמר לא נטמאת אין משגיחין לעדות האחרון ואינה שותה לפי שכבר אמרנו התורה האמינה עד אחד בסוטה והעיקר אצלינו כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא במקום שנים ואין דבריו של אחד במקום שנים ומה שאמר עד אחד אומר נטמאת ושנים אומרים לא נטמאת שהדבר תלוי באחרון אמנם זה בפסולי עדות כגון שהיו עבדים או נשים או אחד מן הפסולין שאז חוששין לרוב המנין אבל אם היה עד כשר ושנים פסולין הרי הוא כמו עד אחד ועד אחד והשמיענו באלו השתי בבות שבפסולי עדות הלך אחר רוב דעות בין לקולא בין לחומרא.

פרק ז

משנה א

אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה כו': נאמר בסוטה ואמר הכהן לאשה ובא בקבלה בכל לשון שהוא אומר ואומר בוידוי מעשר ואמרת לפני ה' אלהיך בכל לשון שאתה אומר וכבר בארנו וידוי מעשר בפרק האחרון ממסכת מעשר שני ואמר בקרית שמע [שמע] בכל לשון שאתה שומע. ותפלה ידוע ומתפללין בני אדם בכל לשון ואמנם זה בצבור אבל יחיד יזהר בעצמו שלא יתפלל אלא בלשון הקודש. ואמר בברכת המזון

וברכת בכל לשון שאתה מברך. ושבועת העדות נאמר בה ושמעה קול אלה בכל לשון ששומעת ולמדנו משבועת העדות שבועת הפקדון לפי שנאמר בכל אחת מהן תחטא:

משנה ב

ואלו נאמרין בלשון הקודש מקרא ביכורים כו': וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ואמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש ולמד ר' יהודה חליצה ממה שאמר ככה לפי שבכל מקום שאמר בתורה ככה או כה רוצה לומר בלשון הזה לא להוסיף ולא לגרוע:

משנה ה

ברכות וקללות כיצד כיון שעברו ישראל את הירדן כו': מה שאמר בשבעים לשון רוצה לומר בכתיבת כל אומה מאלו האומות:

משנה ו

ברכת כהנים כיצד במדינה אומרים אותה כו': אמר בברכת כהנים כה תברכו ואמר אלה יעמדו לברך את העם כמו שאלו הברכות בלשון הקודש כמו כן זאת בלשון הקודש. ככתבו הוא הדבר הנקרא מיו"ד ה"א וי"ו ה"א וזהו [שם] המפורש הגדול ודע זה ואל תטה מחשבתך במה שמהבלין בו כותבי הקמיעות והמשוגעים מבני אדם. וכינויו הוא אותו שאנו קוראין היום. ומה שראוי שתדעהו שאינו מותר בשום פנים שיקרא בשם המפורש ולא ידבר בו והוא יו"ד ה"א וי"ו ה"א אלו במקדש בלבד והרמיזה בזה בתורה במה שאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי ואמרו סרס המקרא ודרשהו בכל המקום אשר אבא אליך וברכתיך אזכיר את שמי. ומה שחייב שהיו עושין אותה ברכה אחת ולא היו עונין אמן על כל ברכה כמו שאנו עושין בכל המקומות לפי שהעיקר אצלינו אין עונין אמן במקדש אלא כך היו עונין ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם וראיה לזה מה שאמר קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם. ואין הלכה כרבי יהודה:

משנה ז

ברכת כהן גדול כיצד חזן הכנסת נוטל ספר תורה כו': קורא על פה לפי שמעקרנו אין גוללין ס"ת בצבור ואי אפשר גם כן שיקרא בשתי תורות לפי שלא יקרא אדם אחד בשתי ס"ת בצבור משום פגם ספר ראשון. ומה שאמר עומד ומקבל ראיה שהוא היה יושב וזה אי אפשר אלא בעזרת נשים לפי שהישיבה אינה מותרת בעזרה אלא למלכי בית דוד כמו שבארנו בפרק שביעי ממסכת כיפורים (הלכה א') א"כ זאת הקריאה היתה בעזרת נשים. ונתינת הספר איש לאיש משום כבוד שנאמר ברוב עם הדרת מלך. ולשון אלו הברכות הראשונה אשר בחר בנו מכל העמים וכו' וקורא בס"ת ומשלים הקריאה ומברך הברכה

השניה והיא אשר נתן לנו תורתו תורת אמת וכו' והשלישית רצה ה' אלהינו והרביעית מודים אנחנו לך והחמישית סלח לנו אבינו והששית מתפלל שיתמיד הקב"ה השכינה במקדש וחותם השוכן בציון השביעית מתפלל בקבלת הקרבנות הכהנים ושיברכם האל וירבה אותם וחותם מקדש הכהנים והשמינית מתחנן במה שאפשר לו ומבקש ומתפלל על ישראל שיושיעם הבורא ויתמיד ממשלתם ויגביר אותם על אויביהם וחותם עמך ישראל צריכין להושע בא"י שומע תפלה ומן המפורסם שכל זה היה ביום צום כיפור אחר שהיה משלים עבודת היום כמו שבארנו בפרק שביעי מכיפורים:

משנה ח

פרשת המלך כיצד מוצאי יום טוב הראשון של חג כו': (בשמינית) אמרו בשמינית רוצה לומר שנה שמינית מהשמיטה והיא תחילת השמיטה שניה בלי ספק והקריאה היתה ביום שני מסוכות מזאת השנה והוא מה שאמרו אי כתב רחמנא בחג הסוכות הוה אמינא אפילו ביום טוב האחרון כתב רחמנא בבא כל ישראל מאתחלתא דמועדא רוצה לומר תחילת חולו של מועד ואמנם היו נותנין ס"ת מיד ליד לכבוד ולתפארת. ומה שאומר קורא ויושב תדע שבעזרת הנשים היתה הקריאה שהישיבה מותרת בה אלא אם היה המלך מבית דוד שהוא היה יושב בעזרת ישראל כמו שבארנו ביומא (פ"ז הלכה א'). ואגריפס היה מקהל גרים ולא היה לו (אב) [אם] מישראל ולא היה מותר למנותו בשום פנים לפי שנא' שום תשים עליך מלך מקרב אחיך ובא בקבלה כל משימות שאתה משים עליך לא יהו אלא מקרב אחיך ואמנם אמרו לו אחינו אתה משום שלום המלכות ואמרו באותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה מפני שהחניפו לו לאגריפס והעיקר אצלינו מלך שמחל על כבודו אינו מחול שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך ואמנם שבחו לו העמידה מפני שהיא מצוה. ומה שהיה קורא מהתורה הוא מאלה הדברים עד סוף פרשת שמע ומחבר אותה עם פרשת והיה עם שמוע עד סוף הפרשה [ע' תוי"ט ד"ה ופרשת] ומחבר אותה בפרשת עשר תעשר וקורא על הסדר עד סוף הברכות והקללות שנאמר אשר כרת אתם בחורב:

פרק ח

משנה א

משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם כו': אמר במשוח מלחמה ודבר אל העם ואמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש. וצחצוח חרבות הוא מריטת כלי המלחמה כגון הסייף והרמחים. והגפת התריסין הכאת המגינים

זה עם זה. ושפעת הקלגסים העמדת השרביטין שראשיהן עקומין והם מקלות מכין בהם האבנים וע"י כך קופצין ומכין בקרסול האנשים והסוסים ומפילין גבורתן וכחן:

משנה ג

ואלו שאינן חוזרין הבונה בית שער אכסדרה כו': כתוב בתורה אשר בנה בית ר"ל בנה בית הראוי לדירה [לדור]. ואמר אשר לקח אשה אשה שלקחה לפי מה שמחייב הדין. ובית לבנים בשרון מפני שמחדשין אותו פעמיים בשבוע. ואין הלכה לא כר' יהודה ולא כר' אליעזר:

משנה ד

ואלו שאין זזין ממקומן בנה בית וחנכו כו': מה שאמר שאינן זזין ממקומן רוצה לומר שהן אינן חייבין לצאת מבתיהם לעורכי המלחמה ואח"כ יחזרו כמו אלו שקדם זכרם אלא שאינם חייבין לטרוח בשום פנים שנה שלימה.

משנה ה

ויספו השוטרים לדבר אל העם וגו' ר"ע אומר הירא כו': רבי יוסי הגלילי אומר המתייירא מן העבירות בין שהיו עבירות דאורייתא בין עבירות דרבנן ר' יוסי אומר עבירות דאורייתא בלבד ולכך אמר אלמנה לכ"ג וכו'. והלכה כר"ע:

משנה ו

והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקיבו של עם כו': שתחילת ניסה נפילה ר"ל שתחילת הנצוח אמנם מתחיל מן הניסה ואח"כ הנפילה והוא מה שאמרו אימא מפני שתחילת נפילה ניסה.

משנה ז

בד"א במלחמות הרשות אבל במלחמות מצוה הכל יוצאים כו': אין מחלוקת ביניהן שמלחמת שבעה עממין ומלחמת עמלק חובה ואין מחלוקת ביניהן שהריגת שאר אנשי המקומות משאר האומות רשות ואמנם מחלוקתם בהריגת ההורגים אותם ולהחליפם עד שלא יהרגו ישראל ולא ילחמו בארצם תנא קמא קורא לזה רשות ור' יהודה קורא לזאת ההריגה מצוה ולפי דעת רבי יהודה מי שהיה מתעסק בזאת ההריגה או בענינה פטור מן המצוה לפי שהעיקר אצלנו כמו שידעת העוסק במצוה פטור מן המצוה על דעת תנא קמא אינו עוסק במצוה. ואין הלכה כר' יהודה:

פרק ט

משנה א

עגלה ערופה בלשון הקודש שנאמר כי ימצא כו': נאמר בעגלה ערופה וענו ואמרו ונאמר וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל מה להלן בלשון הקודש כמו שבארנו במה שנקדם (פ"ז הלכה ב' דמכלתין) אף כאן בלשון הקודש. ומה שאמר שנא' אמנם רצה להביא ראיה ממה שנאמר וענו אלא התחיל בתחילת סדר מעשה ובאר איך תהיה והלכה כרבי יהודה. וענין בית דין שקול שיהיה מנין מיוחד עד שאפשר להיות בו אחרי רבים להטות כמו שנבאר בתחילת סנהדרין:

משנה ב

נמצא טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים כו': נאמר בתורה כי ימצא וכשהיה קרוב לעיירות העכו"ם השכרם לנו והם נקראות ספר הרי הוא כאילו המציא עצמו למיתה. ואמר ולקחו זקני העיר ההיא לפיכך אין מודדין לעיר שאין בה בית דין ומה שחזר ושנה לא היו מודדין אלא לעיר שיש בה ב"ד שלא תחשוב שהוא כשנמצא קרוב לעיר שאין בה בית דין בטל דין עגלה ערופה אלא מניחין זאת המדינה ומודדין לעיר אחרת שיש בה ב"ד. ונאמר בתורה באדמה אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה וירושלים לא נתחלקה לשבטים ולכך אין מביאה עגלה ערופה. ור"א אומר שהוא יכול לדקדק במדידה ומה שאמר הקרובה ואפי' קרובות ות"ק אומר צריך שיהיה קרוב לאחת יותר מן השניה כמו שיראה מן המדידה לפי שאי אפשר לדקדק עד שתאמר שיהיה רחוקות מאלו ב' העיירות בשוה וכבר דקדקו בגמ' בכורות (דף יח.) כשנמצא מכוון בין ב' העיירות יביאו עגלה אחת בשותפות. וכן הלכה:

משנה ג

נמצא ראשו במקום אחר וגופו במקום אחר כו': מחלוקתם בכאן אינו תלוי בענין המדידה עוד יבא המשא והמתן בזה ואמנם מחלוקתם במת מצוה שהעיקר אצלנו קנה מקומו ונקבר בארבע אמות שלו אם במקום שנמצא בו ראשו או במקום שנמצא בו ראשו או במקום שנמצא בו גופו ודין קבורת זה ההרוג כמת מצוה לפי שהוא נקבר במקום שנמצא. והלכה כרבי עקיבא:

משנה ד

מאין היו מודדין ר' אליעזר אומר מטיבורו כו': רבי אליעזר אומר עיקר החיות טבורו לפי שהוא אמצעות הגוף הכולל כלי המזון שבהם נמשך המאכל רבי עקיבא אומר מקום

שאיפת הרוח הוא הצורך הגדול בחיות לפי שנאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. והלכה כרבי עקיבא:

משנה ה

נפטרו זקני ירושלים והלכו להן זקני אותה העיר כו': ענין איתן גדול כמו שאמר (ירמיהו ה':ט"ו) גוי איתן הוא ואומר אם היה חזק ההמשכה ואפי' שלא היה גדול השיעור כשר וכבר פירשו איתן הוא קדמון וקופיץ הוא סכין הגדול והרחב שמחתכין בו הבשר נקרא בערבי סאטורי"ר ונאמר בתורה אשר לא יעבד בו ולא יזרע ובא בקבלה מה זריעה מיוחדת שהיא בגופה של קרקע אף כל שהיא בגופה של קרקע יצא סורק שם פשתן ומנקר שם אבנים ופירוש סורק שמנפץ שם הפשתן ומנקר שם אבנים שמסתתין שם אבנים:

משנה ו

זקני אותה העיר רוחצין את ידיהן כמים כו': אלו הכנוין שאומר פטרנוהו וראינוהו והנחנוהו חוזרין על ההרוג רוצה לומר בכך שאנו לא פשענו בו ולא חטאנו בענינו שנהיה כאילו סבבנו הריגתו והוא מה שאמר לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה:

משנה ז

נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה כו': נאמר בתורה בסוף פרשת עגלה ערופה ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר לפיכך יהרג ההורג אחר שנערפה העגלה:

משנה ח

עד אחד אומר ראיתי את ההורג כו': לפי שנאמר בתורה לא נודע מי הכהו ואפילו עד אחד אין עורפין וכבר הודעתיך בזאת המסכתא (פ"ו הלכה ד') שבכל מקום שהאמינה תורה עד אחד שהוא במקום שנים ואין דבריו של אחד במקום שנים ומה שאמר בכאן באלו הבבות היו עורפין אמנם הוא כשהכחיש עד לעד בבת אחת אבל אם אמר אחד אני ראיתי ההורג אח"כ בא אחר והכחישו ואמר לא ראית לא היו עורפין לפי שהעיקר אצלנו אין דבריו של אחד במקום שנים. ומה שאמר עד אחד אומר ראיתי ושנים אומרים לא ראית אמנם זה בפסולי עדות כמו שבארנו בסוף פרק ששי מזאת המסכתא בפסולי עדות הלך אחר רוב דעות:

משנה ט

משרבו הרוצחנין בטלה עגלה ערופה כו': כתוב בתורה ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו. ואשכולות כנוי על

אדם הכולל המדות ומעלות והחכמות לפי מיניהם והוא מה שאמרו אשכולות איש שהכל בו:

משנה י

יוחנן כהן גדול העביר הודיית המעשר כו': זאת ההלכה בעצמה באה בסוף מעשר שני וכבר פירשנוה לשם ענינה אות באות ובקש אותה לשם. **אמר המעתיק** ראיתי לכתוב פירוש ההלכה הזאת בכאן לפי שהיא בסדר אחר ואכתוב אותה כמו שבאר אותה המחבר עצמו אות באות בסוף מעשר שני למען ירוץ קורא בו. העביר רוצה לומר העביר הודיית המעשר לפי שלא היו יכולין לומר ככל מצותך אשר צויתני לפי שהקב"ה צוה לתת המעשר ראשון ללוים והם היו נותנין באותו הזמן לכהנים וזה היה בגזירה בית דינו של עזרא הסופר לפי שכשעלה עזרא לא עלה עמו [משבט] לוי כמו שבאר הכתוב ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם וקנס הלוים שלא יתנו להם מעשר ושיותן לכהנים י ומעוררים הם הלוים שהיו אומרים בכל יום בשעת קריאת השיר על הקרבן עורה למה תישן ה' והוא שתקום מזה וצוה שלא לאומרה עוד לפי שהם היו אומרים זה הפסוק כאילו היו מדברים עם הש"י והיו צועקים אליו בזה הפסוק וזה מה שאינו ראוי לעשות ולומר כלפי מעלה ונוקפין הם בני אדם שהיו שורטין שריטות לשוורים שהיו מקריבין על גבי המזבח כדי שיהיה הדם יורד ושותת בין עיניהם ולא יראו ועל ידי כך יוכלו לכפותו ולשחטו. ונוקף הוא העושה מכה ואמר בגמרא אין אדם נוקף באצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה והוא מגזרת כנוקף זית לפי שנוקף הזית משבר אותה כשמנענה בחוזק וזה הנזכר בטל זה המעשה לפי שהיה נראה אותו השור הקרב כאילו הוא בעל מום ונתן שלשלאות של ברזל תקועות בארץ והיו מכניסין בהן רגלי הקרבן והיו יכולין לשחטן כמו שיתבאר במסכת מדות. עד ימיו היה טפיש מכה בירושלים רוצה לומר בזה בחולו של מועד והוא בטל זה המעשה ומנען שיהו מכין בפטיש שלא יעשו מלאכתן בחולו של מועד. ואמר ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי מפני הטעם שאגיד לך והוא כי בימיו היו בני אדם מקילין במתנות ולא היו מוציאין מהזרעים אלא תרומה גדולה בלבד והיו אוכלין השאר והאנשים שהיו מדקדקין על עצמן הוי שואלין וחוקרין אם מעושר אם לא או מעשר דמאי וכשהיה יודע שהיה דמאי היה מניחו ולא היה לוקחו מפני שהיה צריך להוציא ממנו המעשרות ומי שלא היה מדקדק היה אוכלו דמאי לפי שהיה די לו בהוצאת תרומה גדולה בלבד וזה הכהן אמר לאנשי דורו כשם שתרומה גדולה עון מיתה כך תרומת מעשר וטבל עון מיתה אבל אתקן לכם דבר שיהיה קל לכם לסובלו ובני אדם יוכלו לעמוד בו ותנצלו מעון המיתה ואמר כי הדמאי אין מוציאין ממנו אלא תרומת מעשר [ומע"ש תרומת מעשר] תנתן לכהן ומעשר שני יאכלו אותו בעליו הדמאי אבל אומר ראשון ומעשר עני באותן השנים שמוציאין בהם מעשר עני אינו חייב להוציאו מן בירושלים אבל מעשר ללוי או לעני הבא ראיה שהוא טבל וטול המתנה והזכות שלך על העיקר שהוא אצלנו המוציא מחבירו עליו הראיה וכאשר התקינו זה התיקון היו בני אדם כל מי שלקח פירות מעם הארץ לא היה שואל אותו כלל אם היו טבל

או לאו אבל היה מוציא מהן תרומת מעשר ומעשר שני ואוכל השאר כיון שפירות עם הארץ דמאי עד כאן:

משנה יא

משבטלה סנהדרין בטלה השיר מבית המשתאות כו': כתוב (איכה ה') זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם וכשפסקו הסנהדרין והם הזקנים שאמר הקב"ה עליהן תתן לך בכל שעריך נפסק השיר גם כן. ועוד אומר בענין הסנהדרין דבר ממה שצריך שיאמר במסכת סנהדרין:

משנה יב

משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים כו': נביאים הראשונים הם נביאי בית ראשון אבל נביאי בית שני והם חגי זכריה ומלאכי וחביריהן קורין אותן נביאים האחרונים. ושמיר נחש חופר אבנים ובו פתחו אורים ותומים והיה מצוי בזמן מן הזמנים. ונופת צופים מין דבש שהיה בא מארץ ישראל נקראת צופים היה מאד נפלא במראה ובטעמו ובריחו:

רבן שמעון בן גמליאל אומר משום רבי יהושע מיום שחרב בית המקדש אין יום כו': טעם הנאה. ושומן ידוע ר"ל בזה פירות ארץ ישראל וכן אנו מוצאים אותם היום בעונות:

משנה יג

רבן שמעון בן אלעזר אומר הטהרה נטלה את הטעם כו': רצה לומר בזה בטול הטהרה ובטול המעשרות בטלו זה התענוג:

משנה יד

בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים כו': פולמוס הוא תאריך בלשון ערבי כלומר זמן זה האיש וזמן ממשלתו. וארוס צורת אסטואה והיתה חלולה וקושרין על אחת מצדדיה עור עבה ומכין בו והוא מין מהשחוק והגעגועין קורין אותו בארץ המערב אלט"ר. ועטרות הכלה עיר של זהב וכבר בארנו זה בשבת (פ"ו הלכה א') וכמו כן העטרה וכל כיוצא בה. אפריון הוא כמו אהל והתירו שתצא הכלה בזה האהל מפני שיש בו הסתרה וצניעות. ומה שאמר פולמוס האחרון ר"ל הממשלה שהיתה בימיו. ורבותינו ז"ל ר"ל רבינו הקדוש המחבר. ומה שאמר יוונית ר"ל חכמה יוונית וזה שהם קורין חכמה יוונית הרמזים שהם בלשונות והלשונות שנוטים מדרך הישרה לפי הנראה מהם ויש להם פנים ובגמרא אמרו רבי משתעי בלשון חכמה וכבר בא לנו בלשונות ובחידות כמו שמבואר בגמרא והיו אצל היוונים לשונות מזה הענין מיוסדין באומתם שהיו נושאין ונותנין בהם כל מה שהיו רוצים כמו הרמזים והחידות. וטעם שאסרו זה מפני שבזמן

בית שני צר אחד ממלכות בית חשמונאי ירושלים והיו אנשי ירושלים משלשלים להם במחנה קופה של דינרין בכל יום והיו נותנין להם בה שני תמידין לקרבן והיה שם איש אחד שהיה יודע אלו הלשונות שבדו מלבם היוונים ודבר להם בה וזה נוסח התלמוד לעז להם בחכמת יוונית שהם בעוד שיקריבו קרבן לא ינצחו ומנעיו מהם הקרבן וזה הענין אין ספק שנאבד ולא נשאר ממנו היום בעולם לא מעט ולא הרבה:

משנה טו

משמת ר' מאיר בטלו מושלי משלים משמת בן עזאי בטלו השקדנים כו' על ידי אליהו זכור לטוב אמן: שקדנין שוקדים בקריאה ובלימוד וענין בן עזאי מבואר בבראשית רבה (וביבמות דף סג:) שלא נשא אשה לעולם ונשאל על זאת הסבה ואמר אני בתורה חשקה נפשי. ובזמן רבן גמליאל הזקן היו בני אדם לומדין התורה מעומד ואחר מיתתו החלישו גופות האנשים וחזר הלימוד מיושב וזהו שרומז אליו בביטול כבוד התורה. ואמנם אמר בר' עקיבא גם כן בטל כבוד התורה ר"ל רוב החכמה והוא מה שאמרו משמת ר"ע בטלו זרועי התורה ונסתמו מעיינות החכמה. ופירוש קטנותן של חסידים כללם ושרשם לפי ששורש הדבר והתחלתו קטן. ואשר היו אחר רבינו הקדוש הם שהוסיפו בכאן משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא: